

І. М. Жуков, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗРАХУНКОВИХ ВІДНОСИН

У статті досліджено деякі аспекти правового регулювання транскордонних розрахункових відносин. Визначено, що специфіка міжнародних розрахункових відносин обумовлена різними чинниками. По-перше, міжнародні розрахункові операції становлять основу міжнародної фінансової системи. По-друге, за допомогою міжнародних розрахункових відносин можуть виконуватись міжнародні комерційні контракти, відображаючи специфіку взаємовідносин як між учасниками зовнішньоекономічної угоди, так і між банком та його клієнтом. Крім того, розрахункові відносини можуть бути підставою для подальших грошових операцій (договір банківського рахунку) або опосередковувати процес передачі цінностей від однієї особи до іншої на умовах повернення (договір позики або кредиту).

Акцентовано увагу на тому, що глобалізаційні та інтеграційні процеси впливають на регулювання економічних відносин та розвиток міжнародної фінансової і банківської системи. Такий вплив відбувається шляхом поєднання субстантивного та колізійного методів регулювання.

Уніфікація матеріально-правових норм тісно пов'язана з діяльністю неурядових організацій, що спрямована на узагальнення практики ділового обігу, вивчення й систематизацію сформованих звичаїв, формулювання стандартних (типових) форм договорів у сфері міжнародних розрахунків. Констатовано, що окремі форми міжнародних розрахунків врегульовано за допомогою міжнародних актів, у яких матеріально-правове регулювання має переважне значення.

Національне законодавство деяких країн представлено спеціальними колізійними прив'язками, які застосовуються до грошових зобов'язань. Відсутність у національному праві подібних колізійних принципів може ускладнювати процес вибору застосовної правової системи та потребує належного регулювання.

Ключові слова: міжнародні розрахункові відносини, форма розрахунків, грошове зобов'язання, грошовий переказ, колізійна норма.

I. M. Zhukov. Topical issues of international legal regulation of settlement relations

The paper investigates some aspects of the legal regulation of cross-border settlement relations. It is determined that the specifics of international settlements relations are conditioned to various factors. First of all, international settlement operations form the basis of the international financial system. Secondly, with the help of international settlement relations, international commercial contracts can be performed reflecting the specifics of the relationship both between the parties to the foreign trade agreement and between the bank and its client. In addition, the settlement relations may be the basis for further monetary transactions (bank account agreement), or mediate the process of transferring values from one person to another on repayment terms (loan or credit agreement).

Emphasis is placed on the fact that the processes of globalization and integration affect the regulation of economic relations and the development of the international financial and banking systems. This effect occurs through a combination of substantive and conflict-of-laws methods of regulation.

Unification of substantive norms is closely connected with the activities of non-governmental organizations aimed at generalizing the practice of business turnover; studying and systematizing of established customs, formulating of standard (typical) forms of agreements in the field of international settlements. It is stated that certain forms of international settlements are regulated by international acts in which substantive legal regulation is of paramount importance.

The national laws of some countries are subject to special conflict-of-laws rules that apply to monetary obligations. The absence of such conflicting principles in national law can complicate the process of choosing the applicable legal system and requires proper regulation.

Key words: international settlement relations, form of settlements, monetary obligation, money transfer, conflict of laws rule.

Постановка проблеми. Міжнародна фінансова система являє собою сукупність фінансових ринків і транскордонних фінансових потоків грошового капіталу й передбачає фінансові відносини між різними суб'єктами, що регулюються правовими нормами різних систем права, а саме міжнародної та національних правових систем [1, с. 36]. Саме тому розвиток міжнародної фінансової системи та міжнародних економічних відносин тісно пов'язаний зі станом національних банківських систем, які перебувають у постійній взаємозалежності та взаємодії.

Специфіка міжнародних розрахункових відносин обумовлена там, що, по-перше, міжнародні розрахункові операції становлять основу міжнародної фінансової системи, по-друге, за допомогою міжнародних

розрахункових відносин можуть виконуватись міжнародні комерційні контракти, відображаючи специфіку взаємовідносин як між учасниками зовнішньоекономічної угоди, так і між банком та його клієнтом. Крім того, розрахункові відносини можуть бути підставою для подальших грошових операцій (договір банківського рахунку), або опосередковувати процес передачі цінностей від однієї особи до іншої на умовах повернення (договір позики або кредиту). Саме ця особливість пояснює специфіку правового регулювання міжнародних розрахункових відносин і те, що різні галузі права (міжнародне фінансове право, міжнародне економічне право, міжнародне приватне право) відносять їх до предмета свого регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання та проблеми міжнародно-правового регулювання розрахункових відносин відзначали різні вчені, зокрема В.П. Богун, О.Р. Вайцеховська, В.В. Дячек, А.Й. Іванський, Т.А. Латковська, О.Г. Можарін, С.С. Пилипишин, Є.В. Сотченко, І.О. Терещенко, Г.С. Фединяк, В.А. Чубенко. Проте наявність у фінансових правовідносинах іноземного елемента передбачає підпорядкування грошового зобов'язання праву кількох держав та появу типових проблем міжнародного приватного права, таких як конфлікт кваліфікацій, колізійні проблеми транскордонних грошових зобов'язань, вибір валюти платежу, правової природи валютних застережень, що залишає низку питань, які потребують подальших досліджень.

Мета статті полягає у вивченні та аналізі джерел правового регулювання міжнародних розрахункових відносин, а також визначенні напрямів вирішення колізійних проблем.

Виклад основного матеріалу. Розвиток світової економічної та фінансової системи приводить до ефективного залучення у національну економіку іноземних інвестицій у вигляді іноземного капіталу до банківського сектору, наслідком чого є активізація та переформатування транскордонного ринку банківських послуг тощо. Під впливом глобалізаційних та інтеграційних процесів регулювання економічних відносин та міжнародної фінансової і банківської системи відбувається шляхом поєднання матеріально-правового та колізійного методів регулювання. Крім того, у зв'язку з розвитком уніфікації матеріально-правових норм і збільшенням уніфікованих актів для посилення результату гармонізації правового регулювання країни можуть здійснювати послідовні узгоджені дії (наприклад, «процес Ламфалусі» [2]). Також ця уніфікація тісно пов'язана з діяльністю неурядових організацій, спрямована на узагальнення практики ділового обігу, вивчення й систематизацію сформованих звичаїв, формулювання стандартних (типових) форм договорів у відповідній сфері. Саме такі норми набувають міжнародного, глобального характеру, суттєво впливають на національну нормотворчу діяльність. Так, за участю міжнародних органів та організацій було розроблено та прийнято Конвенцію УНІДРУА про міжнародний фінансовий лізинг 1988 р., Конвенцію УНІДРУА про міжнародний факторинг 1988 р., Конвенцію про міжнародні переказні векселі і міжнародні прості векселі 1988 р., Конвенцію ООН про використання електронних повідомлень у міжнародних договорах 2005 р., типові (модельні) закони та положення з питань права міжнародної торгівлі, збірники уніфікованих звичаїв, правил і узвичаєнь тощо.

Інтернаціоналізація фінансових відносин, зокрема банківської діяльності, також вимагає необхідності ефективного нагляду за діяльністю іноземних філій та структурних підрозділів фінансових компаній за кордоном. Такий нагляд є можливим завдяки співпраці органів фінансового (банківського) нагляду різних держав. Саме міжнародна (транскордонна) банківська діяльність зумовила появу міжнародного нормативного комплексу для узгодження стандартів банківського регулювання, а також передбачає створення інституційного (утворення органу, в рамках якого здійснюється взаємоузгодження) і нормативного (розроблення та прийняття комплексу нормативних актів, що містять однакові стандарти банківського регулювання) механізмів. Поштовхом для цього став крах у 1974 р. великого західнонімецького банку "Bankhaus Herschtatt" у зв'язку з ризикованими валютними операціями, а спричинена цим перша міжнародна банківська криза привела до створення центральними банками та органами нагляду держав G10 органу міжнародного співробітництва держав у сфері банківського регулювання, відомого сьогодні як Базельський комітет з питань банківського нагляду, основним завданням якого є впровадження високих та єдиних стандартів у сферу банківського регулювання та нагляду, які одержують своє відображення в національному законодавстві.

Глобалізаційні процеси в економіці держав – членів ЄС спонукали до здійснення уніфікації розрахункових відносин на рівні ЄС. Першим кроком до цього стала норма про свободу руху платежів у ч. 2 ст. 63 Договору про функціонування ЄС [3, с. 280]. Наступним важливим актом стала Директива 97/5/ЄС про грошові перекази від 27 січня 1997 р. [4]. Значні зміни в регулюванні безготівкових розрахунків відбулися з прийняттям Директиви 2007/64/ЄС про платіжні послуги від 13 листопада 2007 р. [5], яка була змінена Директивою 2015/2366 від 25 листопада 2015 р. [6] і розширила конкуренцію на ринку платіжних послуг, гармонізувавши законодавство про захист прав споживачів та про права й обов'язки надавачів платіжних послуг та їх користувачів. Для забезпечення однакового нагляду за організаціями, які здійснюють платіжні операції з електронними грошима, була прийнята друга Директива ЄС у галузі розрахункових відносин, а саме про електронні грошові кошти. Задля створення єдиної платіжної зони у 2012 р. було прийнято SEPA-регламент ЄС [7], на підставі якого розроблено нові уніфіковані інструменти SEPA-розрахунків. Регламент визначає правові основи діяльності платіжних та кредитних організацій у сфері надання ними послуг та технічну і юридичну інтеграцію розрахунків з використанням грошових переказів і розрахунків за допомогою прямого дебетування. Цим

Регламентом визначено правову основу технічної та юридичної інтеграції розрахункових відносин за допомогою прямого дебетування, а також встановлено нові вимоги до позначення міжнародного номера банківського рахунку (IBAN), який також запроваджено Україною у систему електронних платежів [8].

Значну роль у сфері регулювання міжнародних фінансових відносин відіграє національне законодавство. Норми національного права, які регулюють фінансові відносини з іноземним елементом, можуть міститися як у законах (наприклад, Закони України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 р. [9], «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р. [10], «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 5 квітня 2001 р. [11], «Про валюту і валютні операції» від 21 червня 2018 р. [12]), так і у підзаконних нормативних актах, до яких відносять переважно акти Національного банку України (наприклад, Постанови Правління Національного банку України «Про затвердження Інструкції про порядок відкриття і закриття рахунків клієнтів банків та кореспондентських рахунків банків – резидентів і нерезидентів» від 12 листопада 2003 р. № 492 [13], «Про затвердження Положення про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури» від 4 лютого 2014 р. № 43 [14], «Про здійснення операцій з використанням електронних платіжних засобів» від 5 листопада 2014 р. № 705 [15], «Про затвердження Положення про порядок здійснення банками операцій за акредитивами» від 3 грудня 2003 р. № 514).

Розрахункові зобов'язання, виступаючи в ролі складової частини контрактних умов та форми реалізації грошових зобов'язань, являють собою зобов'язання боржника сплатити певні кошти кредитору за отриманий від нього еквівалент. Як правило, закордонні платіжні операції виключають можливість здійснення безпосередніх розрахунків, залучаючи для цього спеціалізовані банківські установи.

Найбільш поширеними формами міжнародних розрахунків виступають банківський переказ, інкасо та розрахунки акредитивами. У міжнародній практиці використовуються також вексельна, чекова та інші форми розрахунків. Слід зауважити, що цей перелік є умовним і жодним чином не відображає класифікацію форм безготівкових розрахунків. Крім того, розрахунки чеками здійснюються банками у порядку інкасо, а розрахунки платіжними дорученнями та інкасові операції являють собою різновиди однієї форми розрахунків.

У національному законодавстві колізійне регулювання розрахункових відносин обмежується положеннями ст. ст. 43 та 44 Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 р. [16]. У законодавстві деяких іноземних держав ці проблеми врегульовані окремими колізійними нормами. Так, §38 Закону про міжнародне приватне право Австрії передбачає можливість застосування до банківських операцій особистого закону кредитної установи, а у відносинах між кредитними установами застосовується особистий закон сторони, яка повинна здійснити виконання [17].

Під час вирішенні колізійної проблеми грошових зобов'язань велике значення має їх класифікація – поділ на первинні та вторинні. Первинні регулюються колізійними норми, які передбачені саме для врегулювання відповідних відносин, а до вторинних, як правило, застосовуються колізійні норми основної угоди (купівлі-продажу, перевезення, банківського вкладу тощо), а відповідна специфіка грошових зобов'язань у цій сфері не проявляється.

До колізійних прив'язок у сфері грошових зобов'язань відносять *lex monetae* (*lex pecunia*), яка передбачає застосування права тієї країни, платіжним засобом якої виступає відповідна валюта. Саме за цим принципом відповідно до ст. 147 Закону Швейцарії «Про міжнародне приватне право» 1987 р. [18] до грошових зобов'язань застосовується право держави емісії. Зауважимо, що у вітчизняній доктрині колізійна прив'язка *lex monetae* визнання не отримала.

Разом із формулою *lex monetae* у міжнародних угодах, вітчизняних та закордонних нормативних актах передбачено інші прив'язки, зокрема закон місця знаходження кредитора (ст. 6.1.6 Принципів УНІДРУА ред. 2016 р.); закон місця платежу (ст. 147 Закону Швейцарії «Про міжнародне приватне право» 1987 р.); внутрішнє право звичайного проживання кредитора, що отримує аліменти (ст. 4 Конвенції про право, що застосовується до аліментних зобов'язань від 2 жовтня 1973 р.); право держави місцезнаходження цедента (ст. 22 Конвенції ООН (ЮНСІТРАЛ) про відступлення дебіторської заборгованості в міжнародній торгівлі від 12 грудня 2001 р.).

У країнах англо-саксонської системи права *lex causae* застосовується для вирішення питання належності виконання зобов'язання, а *lex fori* – питання допустимості заліку й укладення угоди про заміну виконання.

Зазначене змушує зробити висновок про звуження можливості застосування принципу автономії волі сторін під час регулювання розрахункових відносин у зовнішньоекономічних угодах.

Найбільш поширеною формою міжнародних розрахунків є банківський переказ, особливістю якого є те, що клієнт банку дає доручення перевести певну грошову суму зі свого рахунку на рахунок іншої особи або на інший свій рахунок.

Кредитовий переказ використовується тоді, коли перерахування коштів не обумовлено зустрічним рухом товарів, робіт або послуг (здійснення так званих неторгових платежів).

У національному законодавстві така форма розрахунків здійснюється із застосуванням платіжних доручень (ст. ст. 1089–1092 ЦК України, ст. 341 ГК України та ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті [19]).

Зазвичай під час застосування цієї форми розрахунків учасники зовнішньоекономічної операції перебувають у різних державах і ними, крім самих сторін зовнішньоекономічної угоди, стають банк платника та банк бенефіціара. У МПРП відсутній міжнародно-правовий акт, яким регулюють банківські перекази. Водночас рекомендаційний характер мають документи, які регламентують здійснення банківських операцій з переказу коштів, а саме Типовий закон ЮНСІТРАЛ про міжнародні кредитові перекази 1992 р. [20] та Правове керівництво ЮНСІТРАЛ з електронного переведення коштів 1987 р. [21].

Залежно від способу здійснення документообігу банківськими каналами виокремлюють такі види кредитових переказів: поштовий переказ (поштове платіжне доручення), яке надсилається банком авіапоштою; телеграфний переказ (телеграфне або телексне платіжне доручення), що надсилається телеграфом або телексом банку бенефіціара зі вказівкою про сплату коштів бенефіціару; переказ системою SWIFT (SWIFT transfer) – письмове платіжне доручення, яке надсилається міжнародною комп'ютерною мережею зв'язку.

Базовим документом, який вирішує колізійні проблеми у сфері міжнародних (транскордонних) кредитових переказів, є Типовий закон ЮНСІТРАЛ 1992 р. про міжнародні кредитові перекази, ст. 5 якого зазначає про те, що права й обов'язки, які випливають із платіжного доручення, визначаються на підставі автономії волі, а за відсутності домовленості сторін застосовується право держави банку-одержувача (п. 1).

Під дебетовим переказом (у внутрішніх розрахункових відносинах – розрахунки за інкасовими дорученнями) розуміють форму розрахунків, за якою експортер доручає банку отримати від імпортера суму платежу під час надання товаророзпорядчих документів. Інкасова [22] форма розрахунків регламентується не лише положеннями національного законодавства (Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» та Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті), але й уже згаданими міжнародними звичаєвими нормами, кодифікація яких здійснена МТП у вигляді Уніфікованих правил по інкасо у редакції 1995 р. [23] (Публікація МТП № 522). Інкасування (інкасо) здійснюється банком за дорученням клієнта операцій з розрахунковими та супровідними документами задля одержання платежу або передавання розрахункових та/чи супровідних документів проти платежу або передавання розрахункових та/чи супровідних документів на інших умовах.

Учасниками такої операції є експортер (довіритель) [24], банк-ремітент [25], банк, що здійснює інкасування (банк, який бере участь у виконанні доручення), банк, що представляє документи платнику, та платник.

Уніфіковані правила розрізняють чисте інкасо та документарне інкасо. Чисте інкасо стосується інкасування фінансових документів, які не супроводжуються комерційними документами (чеки, векселі); документарне інкасо – це інкасо фінансових документів, які супроводжуються комерційними документами, або інкасо комерційних документів, які не супроводжуються фінансовими.

Інкасова операція починається у банку-ремітента, куди експортер товару передає документи з доданим до них інкасовим дорученням, що містить повні й точні інструкції для банків. Після перевірки правильності оформлення інкасового доручення, комерційних і фінансових документів банк експортера пересилає їх банку, що інкасує у країні імпортера (зазвичай своєму кореспонденту). Банк імпортера сповіщає імпортера та передає йому документи або проти сплати зазначеної у дорученні суми, або проти акцепту векселя (під час надання комерційного кредиту у вексельній формі). Після отримання повідомлення від банку, що інкасує, про зарахування коштів на рахунок банку-ремітента останній здійснює розрахунки з експортером.

Особливість правової природи інкасо відображено у ст. 12 Уніфікованих правил, за якими банк, який здійснює інкасування, несе відповідальність лише за видачу документів платнику проти платежу і не відповідає за платіж або акцепт чи перевірку цих документів. Банк-ремітент повинен утримуватися від обговорення виду та кількості документів, отриманих від банку, що інкасує.

Якщо сторони (експортер та імпортер), укладаючи зовнішньоекономічний контракт, визначають, що платежі за поставлений товар виконуватимуться за допомогою документарного акредитива, то у контракті, як правило, зазначається, який банк відкриває акредитив, через який банк цей акредитив має бути авізований (сповіщений) експортеру, обумовлюється вид акредитива, перелік документів, які має подати експортер для одержання платежу.

Акредитивна форма розрахунків регламентується як нормами національного права (Положення про порядок здійснення банками операцій за акредитивами [26]), так і міжнародними звичаєвими нормами, тобто Уніфікованими правилами та звичаями для документарних акредитивів (редакція 1993 р., публікація МТП № 500 [27], редакція 2007 р., публікація МТП № 600 [28]). Акредитив являє собою договір, за яким банк-емітент за дорученням клієнта (заявника акредитива) або від свого імені проти документів, які відповідають умовам акредитива, зобов'язаний провести платіж на користь бенефіціара або доручає іншому (виконуючому) банку здійснити цей платіж. Характерною рисою акредитива є його абстрактний характер, оскільки відносини сторін за ним юридично не пов'язані із зовнішньоекономічною угодою, за якою з'явилося грошове зобов'язання.

Правовий режим міжнародної акредитивної угоди відрізняється від правового режиму внутрішньої акредитивної угоди. Ця відмінність обумовлена суб'єктивним складом внутрішньої та міжнародної акредитивів і може не збігатись. За певних обставин міжнародний акредитив (трансферабельний акредитив) може бути визнаний цінним папером.

Незначним залишається міжнародно-правове регулювання акредитивних відносин. Єдиною міжнародною угодою, предметом якої виступають виключно міжнародні акредитивні відносини, є Конвенція ООН про незалежні гарантії та резервні акредитиви від 11 грудня 1995 р. [29].

Одним із важливих положень міжнародної акредитивної угоди є принцип суворої відповідності, за яким банк має право відхилити документи, які за зовнішніми ознаками не відповідають умовам акредитива. Вимоги до таких документів містяться як у національному законодавстві (Кодекс торговельного мореплавства України [30]) так і в міжнародних угодах (Міжнародна конвенція про уніфікацію деяких правил про коносамент 1924 р.) і в звичаєвих правилах (Уніфіковані правила та звичаї для документарних акредитивів).

Щодо колізійного регулювання, то міжнародний акредитив регулюється складним комплексом колізійних норм, до яких, зокрема, відносять право країни банку-емітента, яке застосовується до договору між наказодавцем і банком-емітентом і до одностороннього зобов'язання банку-емітента перед бенефіціаром; право країни виконуючого банку, яке застосовується до договору між банком-емітентом і виконуючим банком і договором між банком-емітентом і авізуючим банком.

У міжнародних розрахункових відносинах широке застосування отримали різні види оборотних документів, до яких належать такі фінансові інструменти, як векселі, чеки, депозитні сертифікати. Вексельна форма характеризується тим, що у зовнішньоекономічних відносинах вексель може виступати як борговий цінний папір або як платіжний, розрахунковий чи кредитний інструмент. Крім того, вексельні розрахунки характеризуються абстрактністю та безумовністю, що робить їх самостійним платіжним засобом.

Міжнародно-правове регулювання вексельного обігу характеризується протистоянням двох вексельних систем, а саме женевської та англо-американської. Перша представлена державами, які запровадили у національне законодавство положення Женевських конвенцій 1930 р., тобто Конвенції, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі 1930 р. [31], Конвенції про врегулювання деяких колізій законів про переказні векселі та прості векселі 1930 р. [32], Конвенції про гербовий збір стосовно переказних та простих векселів 1930 р. [33]. Це країни, що є переважно державами континентальної Європи, які приєдналися до Конвенцій, та держави, які не підписали їх, але запровадили як моделі власного вексельного законодавства Уніфікований закон.

Англо-американська система представлена Британією, Канадою, США, Австралією та деякими колишніми колоніями, зокрема офшорними зонами, у яких власне вексельне законодавство сформовано на положеннях Закону Великобританії «Про переказні векселі» 1882 р. (Bills of Exchange Act) [34]. Існує третя група країн, чие власне вексельне законодавство переважно базується на нормах Комерційного кодексу Франції 1807 р. і яку не можна віднести ні до англо-американської, ні до женевської групи. До кола цих країн належать латиноамериканські держави, Єгипет, Іран, Ліхтенштейн, Таїланд тощо.

Україна у 1999 р. офіційно приєдналась до всіх трьох Женевських вексельних конвенцій 1930 р., особливість їх обігу визначивши Законом України «Про обіг векселів в Україні» від 5 квітня 2001 р. № 2374-III [35]. Женевські вексельні конвенції 1930 р. та закон регулюють випуск, обіг, погашення векселів і стягнення за векселем та регламентують права всіх учасників вексельного обігу.

Хоча вищезазначені акти регламентують вексельні відносини, у галузі міжнародних розрахунків можуть виникати питання про застосовне право щодо розрахунків з використанням векселів, якщо вексель був виданий в одній країні, векселедержателем є компанія, що розташована в іншій державі, а місцем платежу – третя країна. При цьому країни можуть належати до різних груп вексельних систем.

Колізійне регулювання, запроваджене Конвенцією про врегулювання деяких колізій законів про переказні векселі та прості векселі 1930 р., передбачає застосування колізійних принципів особистого закону боржника, місця виникнення вексельного зобов'язання та місця виконання такого зобов'язання.

Крім того, існує безліч національних актів, які базуються на нормах Женевських вексельних конвенцій 1930 р. і передбачають просте відсилання до Конвенції (наприклад, ст. 59 Закону «Реформа італійської системи міжнародного приватного права» 1995 р. [36]). Іноді регулювання вексельних відносин здійснюється за допомогою спеціальних актів, таких як Закон КНР «Про вексель» від 10 травня 1995 р. [37], Закон Великобританії про переказні векселі 1882 р., або за допомогою загальних актів, які містять відповідні колізійні норми (наприклад, Закон Румунії «Про регулювання відносин міжнародного приватного права» 1992 р. № 105 [38]).

Ці акти можуть містити різні за своїм змістом колізійні норми. Зокрема, обсягу колізійних норм стосовно вексельної правосуб'єктності (ст. 2 Конвенції, ст. 127 Закону Румунії № 105), форми векселя (ст. 3 Конвенції, п. 72 Закону Великобританії «Про переказні векселі» 1882 р., ст. 128 Закону Румунії № 105), зобов'язання акцепту (ст. 4 Конвенції), строків пред'явлення позову в порядку регресу (ст. 5 Конвенції, ст. 129 Закону Румунії № 105), прав вимоги векселедержателя (ст. 6 Конвенції), допустимості часткового акцепту чи часткового платежу (ст. 7 Конвенції, п. 72 Закону Великобританії «Про переказні векселі» 1882 р.), форми і строків протесту (ст. 8 Конвенції, п. 72 Закону Великобританії «Про переказні векселі» 1882 р.), а також наслідків втрати або викрадення векселя (ст. 9 Конвенції) можуть відповідати різні прив'язки, такі як особистий закон векседавця, закон місця складання (передачі) векселя, закон місця виконання векселя та закон місця вчинення протесту.

З огляду на положення Закону України «Про міжнародне приватне право» колізійне регулювання міжнародних вексельних відносин може здійснюватися у такий спосіб: за особистим законом юридичної особи визначається здатність відповідати за вексельним зобов'язанням (ст. 25 Закону України «Про міжнародне приватне право»), право власності на вексель визначається за правом тієї країни, в якій особа перебуває (ст. 38 Закону України «Про міжнародне приватне право»), а форма правочину – за принципом автономії волі або критерієм тісного зв'язку із правочином. Крім того, є можливим субсидіарне застосування колізійних норм, оскільки окремі елементи вексельного зобов'язання можуть бути підпорядковані різним правовим системам, що не виключає застосування приписів ч. ч. 3, 4 ст. 5 Закону України «Про міжнародне приватне право».

Приватно-правові відносини, які виникають у зв'язку з обігом чеку як засобу платіжу, також становлять специфічний предмет міжнародного приватного права та регулюються за допомогою матеріально-правового та колізійно-правового методів регулювання. Як і з вексельним обігом, регулювання цих відносин має комплексний характер та передбачає наявність як національно-правових, так і міжнародно-правових норм.

Подібність правового регулювання вексельних та чекових розрахунків обумовлена наявністю міждержавної уніфікації. Така уніфікація відбулась на підставі Женевських чекових конвенцій 1931 р., а саме Уніфікованого закону про чеки 1931 р. [39], Конвенції, що має на меті вирішення деяких колізій законів про чеки, 1931 р. [40], Конвенції про гербовий збір стосовно чеків 1931 р. [41].

Виокремлюють дві основні системи чекового права, такі як чек за Женевською Конвенцією (документ має автономний статус) та чек англо-американського типу (різновид переказного векселя). «Женевський» чек обов'язково повинен мати чекову мітку, а її відсутність позбавляє документ властивості чекового оборотного документа.

За англо-саксонською системою права чек являє собою різновид переказного векселя (п. 73 Закону Великобританії «Про переказні векселі» 1882 р. та ст. 3-104 Єдиного комерційного кодексу США [42]). Більш того, Єдиний комерційний кодекс США, на відміну від законодавства країн континентальної Європи, не містить вимоги про чекову мітку та зазначає, що документ може бути чеком, навіть якщо він поіменованний як грошовий переказ (ст. 3-104 Єдиного комерційного кодексу США).

Національне законодавство України не відносить чек до цінних паперів, а відносить його лише до форми безготівкових розрахунків, яка може здійснюватися із застосуванням розрахункових чеків (ст. 1102 ЦК України, ст. 341 ГК України, ст. 3 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23 лютого 2006 р. [43], п. 1.4 Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті).

Хоча Женевські чекові конвенції 1931 р. Україною не ратифіковані, їх зміст враховано під час розроблення та прийняття національних нормативних актів.

Так, Положення про порядок здійснення операцій з чеками в іноземній валюті на території України [44] передбачає можливість здійснення банками та небанківськими фінансовими установами операцій з чеками в іноземній валюті на території України, які емітовані за кордоном і пред'явлені до сплати на території України. Саме тоді можлива ситуація, коли учасником чекових правовідносин буде український суб'єкт, тому з огляду на положення ст. 6 Закону України «Про міжнародне приватне право» є можливим застосування міжнародних договорів, що не вступили в силу, для тієї держави, де знаходиться комерційне підприємство учасника зовнішньоекономічних відносин, у разі підпорядкування розрахункової операції закону держави-учасниці цих договорів. Більш того, згідно з п. 3 ст. 59 Закону Італії «Про реформу італійської системи міжнародного приватного права», оборотні документи регулюються правом країни, на території якої вони були випущені, але зобов'язання інші, ніж основне зобов'язання, регулюються правом тієї країни, на території якої кожне з таких зобов'язань було прийнято.

З урахуванням положень Постанови Верховної Ради України «Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР» від 12 вересня 1991 р. № 1545-XII [45] до внутрішньодержавних нормативних актів, які регламентують колізійні питання у чекових відносинах, слід віднести «Положення про чеки», затверджене Постановою ЦВК і РНК СРСР від 6 листопада 1929 р. (у редакції від 25 жовтня 1986 р. [46]). До іноземних внутрішньодержавних актів слід віднести Закон Великобританії «Про переказні векселі» 1882 р., Єдиний комерційний кодекс США тощо. Крім того, необхідно враховувати дію колізійних норм, які загалом регламентують відносини з цінними паперами або регулюють певні їх різновиди, наприклад чеки.

Головною колізійною прив'язкою у сфері транскордонних чекових правовідносин Конвенцією, що має на меті вирішення деяких колізій законів про чеки 1931 р., Положенням про чеки 1929 р. та низкою інших нормативних актів є закон місця видачі чека (*lex loci actus*).

За нею визначається застосовне право щодо обов'язків чекодавця (закон місця видачі чека), індосанта та аваліста (закон місця вчинення індосаменту або авалю). Водночас якщо форма чека не відповідає вимогам закону місця складання чека, але відповідає вимогам закону місця платежу, то цей документ буде дійсним.

Чекова правосуб'єктність визначається за загальним правилом на підставі особистого закону. Здатність особи бути платником за чеком визначається законом місця платежу. Національні акти, крім зазначе-

них колізійних приписів, можуть містити інші положення. Так, ст. 35 Закону Республіки Корея «Про колізії законів» 1962 р. визначено вимоги до трасата.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Таким чином, аналіз основних аспектів правового регулювання міжнародних розрахункових відносин дав змогу констатувати, що їх регулювання здійснюється за допомогою єдності міжнародних та національних матеріально-правових і колізійно-правових норм, які іноді мають імперативний характер. Крім того, такі відносини являють собою систему послідовно виконуваних міжнародних та внутрішніх правочинів, які об'єднані єдиною метою, якою є здійснення транскордонних розрахункових операцій, а також здійснюються за участю стабільних суб'єктів (банківські установи та їх клієнти) із застосуванням спеціального стандартизованого документообігу.

Список використаних джерел:

1. Вайцеховська О.Р. Міжнародний фінансовий правопорядок: теоретичні засади та сучасний стан розвитку : монографія. Чернівці : Друк Арт, 2019. 559 с.
2. Цей процес названо прізвиськом одного із його розробників і пов'язаний із реформою у фінансовому секторі ЄС. Спочатку запропонований механізм регулювання застосовувався лише до ринку цінних паперів, але згодом був поширений на банківський сектор і сферу страхування. Нова система регулювання передбачала більш ефективну та швидку процедуру прийняття рішень.
3. Право Європейського Союзу: основні теорії : підручник / Т.М. Анакіна, Т.В. Комарова О.Я. Трагнюк, І.В. Яковюк та ін. Харків : Право, 2019. 360 с.
4. Directive 97/5/EC of the European Parliament and of the Council of 27 January 1997 on cross-border credit transfers. OJ L 43, 14.2.1997, pp. 25–30.
5. Directive 2007/64/EC of the European Parliament and of the Council of 13 November 2007 on payment services in the internal market amending Directives 97/7/EC, 2002/65/EC, 2005/60/EC and 2006/48/EC and repealing Directive 97/5/EC (Text with EEA relevance) /OJ L 319, 5.12.2007, pp. 1–36.
6. Directive (EU) 2015/2366 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 on payment services in the internal market, amending Directives 2002/65/EC, 2009/110/EC and 2013/36/EU and Regulation (EU) No 1093/2010, and repealing Directive 2007/64/EC.
7. Regulation (EU) No 260/2012 of the European Parliament and of the Council of 14 March 2012 establishing technical and business requirements for credit transfers and direct debits in euro and amending Regulation (EC) No 924/2009.
8. Постанова Правління Національного банку України від 28 грудня 2018 р. № 162. *Офіційний вісник України*. 2019. № 12 (12.02.2019). Ст. 446.
9. Про Національний банк України : Закон України від 20 травня 1999 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 29 (23.07.99). Ст. 238.
10. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5–6 (09.02.2001). Ст. 30.
11. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України від 5 квітня 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 29 (20.07.2001). Ст. 137.
12. Про валюту і валютні операції : Закон України від 21 червня 2018 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 30 (27.07.2018). Ст. 239.
13. Про затвердження Інструкції про порядок відкриття і закриття рахунків клієнтів банків та кореспондентських рахунків банків-резидентів і нерезидентів : Постанова Правління Національного банку України від 12 листопада 2003 р. № 492. *Офіційний вісник України*. 2003. № 51 (02.01.2004). Ч. 1. Ст. 2707.
14. Про затвердження Положення про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури : Постанова Правління Національного банку України від 4 лютого 2014 р. № 43. *Офіційний вісник України*. 2014. № 23 (25.03.2014). Ст. 718.
15. Про здійснення операцій з використанням електронних платіжних засобів : Постанова Правління Національного банку України від 5 листопада 2014 р. № 705. *Офіційний вісник України*. 2014. № 99 (19.12.2014). Ст. 2918.
16. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23 червня 2005 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32 (12.08.2005). Ст. 422.
17. Про міжнародне приватне право : Закон Австрії 1978 р. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002426> (дата звернення: 26.11.2019).
18. Про міжнародне приватне право : Закон Швейцарії 1987 р. URL: <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19870312/index.html> (дата звернення: 26.11.2019).
19. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті. *Офіційний вісник України*. 2004. № 13 (16.04.2004). Ст. 908.
20. Типовий закон ЮНСІТРАЛ про міжнародні кредитові перекази 1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_421 (дата звернення: 26.11.2019).

21. Правове керівництво ЮНСІТРАЛІ з електронного переведення коштів 1987 р. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_880 (дата звернення: 26.11.2019).
22. Інкасо – банківські операції, що здійснюються на підставі інструкції клієнтів з «фінансовими» (переказні векселі, прості векселі, чеки, платіжні розписки тощо) і «комерційними» документами задля одержання платежів, що їм належать.
23. Уніфіковані правила по інкасо у редакції 1995 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU96447> (дата звернення: 26.11.2019).
24. Довіритель – клієнт, що доручає операцію з інкасування свого банку.
25. Банк-ремітент – банк, якому довіритель доручає операцію з інкасування.
26. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України : Постанова Правління Національного банку України від 11 квітня 2018 р. № 38. *Офіційний вісник України*. 2003. № 52 (09.01.2004). Ч. 1. Ст. 2831.
27. Уніфіковані правила та звичаї для документарних акредитивів (редакція 1993 р., публікація МТП № 500). *Юридичний вісник України*. 2008. № 34.
28. Уніфіковані правила та звичаї для документарних акредитивів (редакція 2007 р., публікація МТП № 600). URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN32072.html (дата звернення: 26.11.2019).
29. Конвенція ООН про незалежні гарантії та резервні акредитиви від 11 грудня 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_517#Text (дата звернення: 26.11.2019).
30. Кодекс торговельного мореплавства України 1995 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 47–52 (21.11.95). Ст. 349.
31. Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі 1930 р. *Офіційний вісник України*. 2013. № 31 (29.04.2013). Ст. 1117.
32. Конвенція про врегулювання деяких колізій законів про переказні векселі та прості векселі 1930 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_007#Text (дата звернення: 26.11.2019).
33. Конвенція про гербовий збір стосовно переказних та простих векселів 1930 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_008#Text (дата звернення: 26.11.2019).
34. Про переказні векселі : Закон Великобританії 1882 р. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Vict/45-46/61> (дата звернення: 26.11.2019).
35. Про обіг векселів в Україні : Закон України від 5 лютого 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 24 (15.06.2001). Ст. 128.
36. Про реформу італійської системи міжнародного приватного права : Закон Італії 1995 р. URL: <https://pravo.hse.ru/intprilaw/doc/040701> (дата звернення: 26.11.2019).
37. Про вексель : Закон КНР від 10 травня 1995 р. URL: https://chinalawinfo.ru/civil_law/law_bill (дата звернення: 26.11.2019).
38. Про регулювання відносин міжнародного приватного права : Закон Румунії 1992 р. № 105. URL: <https://pravo.hse.ru/intprilaw/doc/041301> (дата звернення: 26.11.2019).
39. Уніфікований закон про чеки 1931 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_216 (дата звернення: 26.11.2019).
40. Конвенція, що має на меті вирішення деяких колізій законів про чеки 1931 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_867 (дата звернення: 26.11.2019).
41. Конвенція про гербовий збір стосовно чеків 1931 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_866 (дата звернення: 26.11.2019).
42. Єдиний комерційний кодекс США. URL: <https://www.law.cornell.edu/ucc/3/3-104> (дата звернення: 26.11.2019).
43. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України від 23 лютого 2006 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 31 (04.08.2006). Ст. 268.
44. Про затвердження Положення про порядок здійснення операцій з чеками в іноземній валюті на території України : Постанова Правління Національного банку України від 29 грудня 2000 р. № 520. *Офіційний вісник України*. 2001. № 8 (09.03.2001). Ст. 329.
45. Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР : Постанова Верховної Ради України від 12 вересня 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 46 (22.11.91). Ст. 621.
46. Про затвердження положення про чеки : Постанова ЦВК та РНК СРСР від 6 листопада 1929 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002400-29#Text> (дата звернення: 26.11.2019).